

Junaki in junakinje na poslikanih panjskih končnicah

BOJANA ROGELJ ŠKAFAR

UVOD

Poslikane panjske končnice tvorijo skupino predmetov v ljudski likovni umetnosti, ki jo razumemo in obravnavamo kot umetnost večinskega agrarnega prebivalstva. Z vidika časovne opredelitve njihovega ustvarjanja in uporabe velja, da sodi v čas od sredine 18. stoletja z vrhuncem v obdobju od 20. do 80. let 19. stoletja, zaton pa je doživela do začetka prve svetovne vojne (Makarovič in Rogelj Škafar 2000: 23–4). Glede zemljepisne razprostranjenosti je bilo ugotovljeno, da so bili panji s poslikanimi končnicami poznani na južnem Koroškem, v severozahodni slovenski Štajerski, osrednji in severni Kranjski ter v delu Goriške (nav. delo: 26), in torej ne na vsem slovenskem etničnem ozemlju.

DRUŽBENE VLOGE IN POMENI POSLIKANIH PANJSKIH KONČNIC

Kljub temu, da so bile poslikane končnice razširjene le na omenjenih območjih slovenskega etničnega ozemlja, so na prelomu iz 19. v 20. stoletje v imaginariju narodno zavednega slovenskega meščanstva dobile svoje mesto poleg praznične kmečke noše, ki so jo imenovali narodna, in ustno ustvarjenih in širjenih pesmi v kmečkem in preprostem podeželskem okolju, ki so dobile ime narodne pesmi. Poslikane panjske končnice so se v funkciji dokaza stare in pomembne narodne tradicije in sredstva povezovanja in utrjevanja narodne zavesti in identitete uvrstile v »narodno blago«, ki naj bi izražalo starodavno narodovo dušo. Zato so jih imenovali »naše« panjske končnice, kakor na primer v člankih čebelarja in publicista Avgusta Bukovca v reviji *Slovenski čebelar* med letoma 1934 in 1943, in »slovenske« panjske končnice. Vendarle pa gre tudi v tem primeru za namišljeno tradicijo, odziv na industrijsko modernizacijo družbe, ki je povzročila razkroj kmečkega jedra naroda, ki naj bi živel v skladu z izročilno posredovanimi in stanovitnimi kulturnimi oblikami in vrednotami. Ob tem velja poudariti dejstvo, da so na evropski ravni slikarije na končnicah najštevilnejša zbirka slikanih figuralnih upodobitev v kmečki kulturi.

Ko razmišljamo o izbiri motivov in njihovih pomenih za porabnike, se je potrebno zavedati dejstva, da so motive po predlogah ali po lastnih zamislih ustvarjali slikarji, pri čemer so na njihovo izbiro odločilno vplivali naročniki oziroma kupci, slikarji pa so se jim prilagajali. Likovni okus in vrednostne usmeritve kupcev so vplivali na to, kateri motivi se bodo pojavili na njihovih čebelnjakih; tako so ti imeli pomembno vlogo pri oblikovanju likovnega obzorja pretežno nepismenih kmetov kot večine prebivalstva v 19. stoletju. Bili so nekakšne galerije na prostem, ki so se z za slehernika pomembnimi podobami zavetnikov, svetopisemskih prizorov in prizorov iz vsakdanjega življenja dotaknili vsakogar. Prav doživljanje, sprejemanje in vrednotenje porabnikov so osnova za premislek o tistih motivih na panjskih končnicah, na katerih lahko prepoznavamo folklorne junakinje in junake.

Tudi za opredelitev motivov z vidika obravnavanja folklornih junakinj in junakov je pomembno razumevanje vzrokov za nastanek slikarstva na končnicah. Njihovo namestitev na čebelnjaku je omogočala oblika iz desk izdelanih lesenih panjev. Za razvoj slikovitega poslikavanja lesenih deščic je bilo potrebno poznavanje slikarske tehnike in priprave barv. Sodelovanje med slikarji in naročniki poslikanih končnic se ne bi moglo razviti brez že uveljavljenega poslikovanja uporabnih predmetov, ki so jih kupovali in uporabljali kmečki naročniki, in

navsezadnje bi te slikarije težko plačevali brez dohodkov, ki jih je prinašalo čebelarstvo (Makarovič in Rogelj Škafar 2000: 49).

Sam fenomen panjskih končnic je bil posledica potreb po vraževnih znakih in nabožnih poslikavah. V 18. in 19. stoletju je bila močno razširjena vera v dobre in zle sile, saj si čebelarji niso znali pojasniti razlogov za slabe letine. Pripisovali so jih višjim močem in so se zato zatekali k svetniškim zavetnikom in k uporabi apotropijskih znamenj. Predpogoj za sprejemanje te oblike slikarij je bil tedanji splošni odnos do slik in njihovo mesto v zavesti kmečkega in drugega podeželskega prebivalstva. Spricho visoke nepismenosti je bila slika pomemben medij za neverbalno sporočanje, odnos do likovne kulture v širšem smislu pa se je oblikoval ob obiskovanju cerkva, kjer je bilo sporočanje nabožnih vsebin in predstav s sliko samoumevno. Predstavljanje, sporočanje in pripoved s sliko so bile tako veljaven in splošno razumljiv jezik. Za odnos nosilcev kmečke kulture do predmetov njihove kulture je bilo značilno, da so zanje ti predmeti poleg estetske imeli še druge funkcije in pomene. V tem kontekstu so bile poslikane končnice v enaki meri raznovrstno koristne, lepe in zanimive ter so kot take ustrezale kmečkim predstavam o večfunkcionalnosti slike. Samostojnih likovnih ali uporabnih del, pri katerih bi bil umetnostni izraz primaren, v kmečkem okolju ni bilo, verjetno pa tudi ne umetnostnih oblik ali vsebin, ki v tem okolju ne bi bile vsesplošno razumljive in sprejemljive (Makarovič 1991: 470).

Vse naštetu ni bilo značilno le za območje, kjer so končnice nastajale in bile v uporabi, temveč je bilo v večji ali manjši meri razširjeno tudi drugod po Evropi, še posebej v alpskem svetu. Posebne okoliščine, ki so omogočile razvoj poslikavanja končnic, pa so bili prevažanje in prenašanje čebel na dodatno pašo ter velika donosnost čebelarstva zlasti na Gorenjskem. Najverjetneje je takšen splet vzrokov in razmer omogočil ugoden duhovni prostor za nastanek in uveljavitev slikarstva na panjskih končnicah (Makarovič in Rogelj Škafar 2000: 49).

O PRIČEVALNOSTI ZBIRK

Ob zavedanju, da so ohranjene poslikane panjske končnice v muzejskih in zasebnih zbirkah predmetni nosilci zgodovinskih pričevanj in likovni izrazi odnosa do sveta ter da v njih lahko znova in znova odkrivamo še neodkrita pomene, je potrebna poglobitev v njihovo motiviko, tudi z vidika pričevalnosti o folklornih junakinjah in junakih. Hkrati se je treba zavedati dveh dejstev: da so zbirke nastajale skladno z

zanimanjem in pogledi zbiralcev, za katere so bili posebej vznemirljivi nenavadni motivi, in da so te zbirke večinoma nastale v prvi polovici 20. stoletja, torej v času, ko je bila praksa poslikavanja končnic že v zatonu, če upoštevamo, kdaj so bile ustvarjene in kdaj so bile množično v rabi na panjih. Zaradi teh razlogov ohranjeni primerki ne morejo absolutno zanesljivo pričati o tem, kateri motivi so bili najbolj razširjeni, katere motive so slikarji največkrat ponavljali oziroma kateri motivi so bili med naročniki poslikav in kupci najbolj priljubljeni.

Vsekakor največ motivov zavzemajo upodobitve svetnikov in svetnic, kar je sicer značilnost tudi drugih zvrsti ljudskega figuralnega slikarstva (Makarovič in Rogelj Škafar 2000: 30), na primer na slikah na steklu, na pročelnih zidnih slikarijah in na skrinjah. Sledijo motivi iz Svetega pisma Nove zaveze in v drugih zvrsteh redkejši motivi Svetega pisma Stare zaveze ter posvetni motivi, ki se v ljudski likovni umetnosti množično pojavljajo le v slikarstvu na panjskih končnicah. V javnih in zasebnih zbirkah naštejemo prek 600 različnih motivov, pri čemer se ponuja zanimiva primerjava z reprezentativno zbirko slik na steklu v Slovenskem etnografskem muzeju z le nekaj več kot 100 motivi. Izjemna motivna pestrost slikarij na panjskih končnicah priča o posebnosti te skupine predmetov v ljudski likovni umetnosti.

MOTIVI FOLKLORNIH JUNAKINJ IN JUNAKOV NA POSLIKAVNIH PANJSKIH KONČNICAH

Kljub dejstvu, da ne razpolagamo z absolutnim številom poslikanih panjskih končnic in številom istovrstnih motivov na njih, imamo za raziskovanje dovolj reprezentativen vzorec, ki kaže, da se v skoraj vseh zbirkah pojavljajo štiri najštevilčnejše skupine motivov: Marija v številnih ikonografskih različicah (božjepotne Marije, Marija Brezmadežna, Marija Pomagaj, Marija Rožnovenska, Marija Škapulir, Marijin monogram, Marijina poroka, Marijino kronanje in Marijino vnebovzetje) kot vsesplošna zavetnica, ki je hkrati najpogostejši motiv v kmečkem slikarstvu, Sv. Florijan, priprošnjik zoper ogenj, sušo, povodenj in vojsko, Job v različnih ikonografskih različicah, v osnovi kot oseba iz Svetega pisma Stare zaveze, ki pa se je vsaj konec 18. stoletja uveljavil kot zavetnik čebelarjev, in Dvoboj med Pegamom in Lambergarjem, slednji kot priljubljen motiv ljudskih pesmi v številnih zapisih in različicah. Prav zaradi tega si v tem primeru lahko dovolimo domnevo, da navzočnost tega motiva na poslikanih panjskih končnicah ni posledica zgolj zanimanja zbiralcev končnic.

Božjepotna Marija, 2. polovica 19. stoletja. Selska delavnica (Zbirka SEM, foto: Marko Habič).

Sv. Florijan, 1842 ali 1862 ali 1882. Obrtniška tradicija delavnice Leopolda Layerja, Kranj (Zbirka SEM, foto: Marko Habič).

Job, 1859. Štajerska delavnica (Zbirka SEM, foto: Marko Habič).

Pegam in Lambergar, 2. polovica 19. stoletja. Obrtniška tradicija delavnice Leopolda Layerja, Kranj (Zbirka SEM, foto: Marko Habič).

V večjem številu se pojavljajo motivi naslednjih svetnikov: Sv. Anton Padovanski, zelo priljubljen priprošnjik za ženine, može, uboge in tiste, ki so kaj izgubili, Sv. Anton Puščavnik, izjemno pomemben zaščitnik živine, Sv. Barbara, zavetnica rudarjev, zidarjev in vojakov ter priprošnjica za srečno zadnjo uro, Sv. Jurij, zavetnik konjerejcev, Sv. Martin, priprošnjik vojakov, pastirjev, revežev, suknarjev in vinogradnikov, Sv. Mihael, zmagovalec nad satanom in spremljevalec duš v onostranstvo, Sv. Pavel in Peter, čaščena svetnika apostola in ustanovitelja krščanske Cerkve, Sv. Trije kralji, obdarovalci novorojenega Jezusa (v različicah Pohoda, Prihoda in Poklona sv. Treh kraljev), in Sv. Valentin, priprošnjik zoper kače in božjast ter zavetnik čebelarjev, mladostnikov, novoporočencev in romarjev.

Da bi v najpogostejše upodobljenih svetnikih lahko spoznali tudi folklorne junakinje in junake, se velja vprašati, katere lastnosti jih kot take legitimirajo. Najprej zanje velja, da so imeli izjemno mesto v simbolnem imaginariju večinskega prebivalstva. Bili so simbol mišljenja kmečkega človeka, prepričanega v pomen religioznega sveta, ki prežema posvetno življenje, in v moč svetnikov, ki pomagajo pri reševanju vsakdanjih tegob, najbolj med njimi pa zagotovo božja mati Marija. Bili so dejavno navzoči v življenju vsakogar, ki jih je potreboval in ki so ga navdihovale njihove v legendah opisane in na cerkvenih zidovih upodobljene težke življenjske preskušnje, ki pa so vodile naravnost v svetost. Kot takšni so bili vzor, v katerem je lahko posameznik našel uteho za svoje tegobe, in so mu hkrati zbuiali upanje v odrešitev od njih. Zanje torej velja, da so bili tisti zgledi in motivatorji, h katerim

teži in po katerih se lahko zgleduje velika večina ljudi, bili so neka-
kšni orientirji in podeljevalci smisla življenju in posamezniku (Fikfak
2014: 10). Z množičnim upodabljanjem določenih svetnic in svetni-
kov je njihovo čaščenje potekalo kot posledica skupnostnega spreje-
manja (Slavec Gradišnik 2017: 3) in priznanja njihovega učinkovitega
delovanja ter vere v njihovo moč.

V motivnem svetu slikarij na panjskih končnicah se posvetni in
nabožni motivi pojavljajo približno v razmerju 1 : 2. Med posvetnimi
motivi se v večjem številu pojavljajo skupine motivov, kot so upodobi-
tve poklicev in dela, živali, eksotični prizori, upodobitve nenavadnih
dogodkov, vojaški motivi, prizori, ki kažejo razmerja med spoloma,
lovski motivi, živali v človeških vlogah in prizori, ki smešijo ženske la-
stnosti (Makarovič in Rogelj Škafar 2000: 28–9). Med njimi je v zbirki
Slovenskega etnografskega muzeja tudi skupina različnih zgodovin-
skih motivov. Poleg že omenjenega in večkrat upodobljenega motiva
dvoboja med Pegamom in Lambergarjem zasledimo posamične mo-
tive Friderika III. Pruskega s prestolonaslednikoma, Hudiča, ki vza-
me Napoleona, Jana Kapistrana, ki vodi osvoboditelje Beograda leta
1456, Kralja Matjaža, Pogodbenike Svete alianse, neznani vladarski
par, Martina Luthra z ženo Katarino von Bora ter najverjetneje prizora
Arhimedove smrti in prizora vojskovodje Filopemena, opisanih v Plu-
tarhovich Vzporednih življenjepisih.

Vprašanje je, zakaj so svoje mesto med slikarijami dobile prav
te zgodovinske osebnosti in kakšna je njihova sporočilnost. Lahko bi
premišljali o popularnosti ali pa osovraženiosti vladarskih osebnosti,
ki so jih podaniki bodisi častili ali sovražili ter se nanje odzivali tudi
s podobami na panjskih končnicah, in o popularnosti junaških voja-
ških osebnosti zaradi njihovih izjemnih vojaških uspehov. Težko pa je
razumeti, kakšen pomen bi lahko imele antične osebnosti, na osnovi
katerih predlog so bile upodobljene in kaj so lahko pomenile naroč-
nikom slikarij. V primeru Martina Luthra in žene Katarine lahko go-
vorimo o antijunakah, saj gre za par duhovnika in nekdane nune, ki
sta se poročila in bila deležna obsodb zaradi nespoštovanja celibata, ki
ga je zapovedovala rimskokatoliška cerkev. Pri motivu Kralja Matjaža
pa gre nedvomno za junaško osebnost iz pripovednega izročila širšega
evropskega prostora, ki je na Slovenskem dobil ime po ogrskem kralju
Matiji Korvinu. Kralja Matjaža so imeli za vladarja, ki že dolgo spi v
votlini v gori in se mu je brada že ovila okrog mize. Njegovo ljudstvo
se lahko zanese, da bo ob najhujših stiskah dobri vladar prišel iz votli-
ne na pomoč. Prizor na končnici ga upodablja budnega in obdanega z
vojaki na prostem pod drevesi, torej kot že aktivnega junaškega kralja.
Priljubljenost motiva dvoboja med Pegamom in Lambergarjem gre

pripisati pojmovanju tega motiva kot simbolne podobe neustrašnega junaka Lambergarja, ki je v dvoboju premagal Pegama. Kot tak je lahko vzornik, po katerem se velja zgledovati v težkih preskušnjah.

Hudiča vozita Lutra in ženo Katrcu v pekel, 1898. Štajerska delavnica (Zbirka SEM, foto: Marko Habič).

Kralj Matjaž, verjetno 1877. Obrtniška tradicija delavnice Leopolda Layerja, Kranj (Zbirka SEM, foto: Marko Habič).

JUNAKINJE IN JUNAKI NA POSLIKANIH PANJSKIH KONČNICAH DANES?

V zadnjih letih postaja čebelarstvo vse bolj priljubljena dejavnost zaradi mnogoterih vzrokov. Za gojenje čebel je treba imeti veliko specializiranega znanja, na drugi strani pa so vse bolj poudarjeni zdravilni učinki čebeljih produktov. In, navsezadnje, dejavne čebele, ki pridelajo veliko kakovostnega medu in drugih produktov, so dokaz zdravega življenjskega okolja. Za marsikaterega čebelarja je pomembno, da svojo

dejavnost navezuje na izročene vrednote ne le s spoštovanjem znanja o čebelarjenju, temveč tudi s postavitvijo čebelnjakov, okrašenih s slikarijami na panjih. Za novejše kranjske čebelnjake, postavljene v zadnjih 15 letih, je v glavnem značilno, da so to lesene stavbe, narejene iz brun. Imajo streho dvokapnico s slemenom, ki teče vzporedno s pročeljem panjev, in z daljšim zadnjim delom strehe. Nad panji, zloženimi v skladovnico, in pod napuščem se pne ločna konstrukcija. V čebelnjakih čebelarji hranijo vse orodje in naprave, ki jih potrebujejo za čebelarstvo dejavnost. Posamične panje čebelarji poslikujejo z živo pisanimi barvami (rumena, rdeča, živo modra, oranžna, zelena), posamezniki pa se odločijo za poslikane panjske končnice. Poslikavo naročijo ali pa se v poslikavanju preskusijo sami.

Kaj nam sporočajo poslikave na izbranih gorenjskih čebelnjakih, ki jih imajo čebelarji sami za vredne posebne pozornosti?⁷

Čebelnjak družine Kokl, Potoče 24b, Preddvor (foto: Miha Špiček, 2017).

7 Glej <<http://www.loski.cebelarji.si/index.php?module=strani&stranid=7&galleryID=4>>, 28. 7. 2017, in <<http://www.apiturizem.si/wp-content/uploads/2014/10/1529203c-de65-4177-9f79-5ec813c26e7b.jpg>>, 28. 7. 2017.

Čebelar Tomaž Kokl iz Potoč pri Preddvoru se ukvarja z apiturizmom. Poleg čebelarjenja kot osnovne dejavnosti je dejaven pri promociji čebelarstva in iz tega razloga organizira različne dejavnosti. Na njegovem čebelnjaku iz leta 2000, ki je skupaj z uto, kokošnjakom, vrtom z medovitimi rastlinami in z zelenjavnim vrtom postavljen na drugi strani ceste od hiše lastnika, je 30 končnic, katerih motivi so povzeti po starejših vzorih. Slog slikarij je enoten in je delo enega avtorja brez posebnega slikarskega znanja. Lastnik čebelnjaka je slikarije naročil pri podjetju B&S v Petišovcih pri Lendavi (<http://budija-sp.si/>). To podjetje se ukvarja s prodajo in izdelavo čebelarskega orodja, pa tudi s prodajo poslikanih končnic z več kot sto motivi. Naročnik je motive izbral sam izmed različnih primerov, dostopnih na svetovnem spletu. Odločil se je za naslednje nabožne motive: Sv. Florijan, Marijino oznanjenje, Krst v Jordanu (pojavljuje se dvakrat), Evangelista Sv. Luka in Sv. Marko, Poslednja sodba, Sv. Rok (pojavljuje se dvakrat), Sv. Genovefa, Svatba v Kani galilejski, Sv. Trojica, Sv. Jurij in Sv. Marko, Štirje evangelisti. Posvetni motivi pa so: Pek daje hlebec kruha v peč, Konjenik prebada moškega s sulico, Prizor pred mlinom, Ženske kuhajo moške hlače, Bik zvrne čebelarja z lestve, Babji mlin, Kralj Matjaž, Ptici, Ura, Otepanje snopov s cepci, Čebelnjak, Hudič babi brusi jezik, Prizor z lovcem in zvrnjenim vozom, Kmetje ženejo bika, Konjska vprega z družino, Prizor iz gostilne ter Pegam in Lambergar.

Seznam motivov izraža pisan zbir poznanih motivov z nekoliko večjim številom nabožnih motivov, to je izbranih svetnikov in prizorov iz Svetega pisma Stare in Nove zaveze. Med njimi ni nobenega, ki bi bil povezan s sodobnostjo. Z vidika raziskovanja junakinj in junakov lahko ugotovimo, da iz tega motivnega kroga na njegovem čebelnjaku ostajajo Sv. Florijan, Kralj Matjaž ter Pegam in Lambergar.

Sveti Florijan. Čebelnjak družine Kokl, Potoče 24b, Preddvor (foto: Miha Špiček, 2017).

Kralj Matjaž. Čebelnjak družine Kokl, Potoče 24b, Preddvor (foto: Miha Špiček, 2017).

Pegam in Lambergar. Čebelnjak družine Kokl, Potoče 24b, Preddvor (foto: Miha Špiček, 2017).

Gašper Mrak iz Virmaš pri Škofji Loki je čebelnjak postavil leta 2002 na samotni gozdni jasi ob cesti, ki vodi iz Sv. Duha v Škofjo Loko. Krasi ga 24 z motivi poslikanih končnic in 11 končnic z izpisanimi modrostmi v verzih, dopolnjene so z naslikanimi stiliziranimi naglji in grozdom. Lastnik čebelnjaka je slikarije postopoma naročal različnim amaterskim slikarjem: portreta Petra Pavla Glavarja s cerkvijo v Lanšprežu v ozadju in Antona Janše s čebelnjakom v ozadju ter sedem domačih živali je naslikal Martin Goričanec, avtorica podob petih ptic je Marija Šmid, *gobčno* žensko in gamsa je naslikal Franc Petrič iz Cerkelj, kozolec, vas s cerkvijo, Škofjo Loko in čoln na bregu je naslikal čebelarjev sin Andrej Mrak, Sv. Florjana, Sv. Jurija in Sv. Martina je naslikal neki slikar iz Šentvida pri Ljubljani, ki ga je poznala njegova sestra, sam pa je naslikal grba Republike Slovenije in Škofje Loke. Prvi je dobil svoje mesto nad motivom kozolca, pod njim pa sta grb Škofje Loke in podoba mesta. Takšno postavitvev je čebelar poudaril kot posebej pomembno.

Čebelnjak Gašperja Mraka. Sv. Duh pri Škofji Loki (foto: Miha Špiček, 2017).

Trdimo lahko, da gre za osrednjo vertikalo v domoljubje izražajočih poslikavah, ki so identitetno povedne: domače živali, ptice in podoba planin govorijo o slovenski naravi s poudarkom na alpskem svetu, državni grb in kozolec o nacionalni pripadnosti, mestni grb in podoba Škofje Loke o lokalni pripadnosti, podobi zgodovinskih osebnosti Petra Pavla Glavarja (1721–1848) in Antona Janše (1734–1773) o pripadnosti čebelarstevu. V Glavarju in Janši namreč lahko vidimo junaka, ki sta s svojim znanjem postavljala temelje slovenskemu čebelarstvu in sta navdih njunim sodobnikom. Gospod Mrak je za njuna portreta prvotno zaprosil Franca Petriča iz Cerkelj, ki pa se dela ni lotil z razlogom, da bi bila poslikava predraga. Namesto tega je čebelar vzel pri njem že naslikano *gobčno* žensko, ki izrazito odstopa od drugih motivov po izrazito negativnem odnosu do žensk; sporočata ga ključavnica, s katero ima ženska zaprta usta, in kaznovalna maska na glavi. Sicer pa jo skupaj z motivoma Sv. Florijana ter Sv. Jurija in Sv. Martina lahko razumemo kot poklon tradiciji slovenskega načina poslikovanja panjev: prvo kot sodoben primer smešenja žensk, ki je podkrepljeno z nadnapisom »Vsa dekleta so čudovita! Od kod, za vraga, se jemlje toliko nemogočih sprog?«, ter drugih dveh s priljubljenimi svetniškimi junaki.

Simbolne pomene motivov zaokrožajo na končnicah dodana besedila. Pri podobi Petra Pavla Glavarja je nad njo zapisano »V medu dobimo prav vse, kar za zdravje potrebno nam je.«, pod njo pa »Tu naj zgleduje se lenuh, ob delu teh marljivih muh.« Na čebelarstvo se nanaša še rek »Ne piči vsaka čebela, ki okrog glave šum dela.« in mnenje »Kadar skrb me tare, žalost me prešine, pri čebelah razvedrim se, skrb pozabim, žalost mine.« Antonu Janši so namenjeni verzi »Na Kranjskem se je kisal, je muhe redil. Na Dunaju je pisal, gospodo učil.«

Življenjske modrosti sporočajo napisi: »Srce in kostanj je treba malo zarezati, da postaneta dobra.«, »Hrana mora biti zdravilo, a zdravilo hrana (Hipokrat).«, »Veljaš, kolikor velja tvoja beseda.« in »Ko sreča vzhaja, skromnost zahaja.«. Ob državnem grbu je dobilo svoje mesto opozorilo »Nikar ne tratimo svojih dni z nekoristnim sovraštvom.«, ki nagovarja Slovence k spravnemu sožitju. Svetnikom junakom Sv. Florijanu, Sv. Martinu in Sv. Juriju se na čebelnjaku Gašperja Mraka pridružujeta Peter Pavel Glavar in Anton Janša, junaka čebelarjev in osebnosti, po katerih se velja zgledovati.

Portret Petra Pavla Glavarja. Čebelnjak Gašperja Mraka. Sv. Duh pri Škofji Loki (foto: Miha Špiček, 2017).

Portret Antona Janše. Čebelnjak Gašperja Mraka. Sv. Duh pri Škofji Loki (foto: Miha Špiček, 2017).

Lastnik tretjega izbranega čebelnjaka je Janez Košir. Čebelnjak z vsemi značilnostmi kranjskega čebelnjaka sta s sinom postavila ob stano­vanjski hiši v vasi Zakobiljek v Poljanski dolini na nadmorski višini 580 m (p. d. par Varbànc), za protiuslugo ga je leta 2007 poslikal amaterski slikar Alojz Iglíčar (umrl leta 2015) iz Reteč pri Škofji Loki. Slikar, ki je po besedah lastnika sam izbral motive, ni bil visoko kvalificiran, pa ven­darle s solidnim slikarskim znanjem in izviren tako v predelavi starejših motivnih vzorov kakor tudi v uvajanju novih motivov. Izmed 47 motivov jih je samo šest nabožne narave (Sv. Jurij v gorenjski noši prebada zmaja, Angela s hostijo, Sv. Martin deli oblačilo z beračem, Prihod Sv. Treh kra­ljev, Božjepotna Marija, Samson se bori z levom). Med posvetnimi od­krijemo številne izvirne detajle: babji mlin je nadomeščen z vetrnikom, pijani mož se ljubkuje s pujsom, Agata Schwarzkobler leti na pujsu nad Škofjo Loko, hudič je vpregel kolesarja, trije koranti, ki spominjajo na upodobitve slikarja Franceta Miheliča, tihožitje s šunko na deski, hleb­cem kruha, steklenico, cvetličnim loncem in parom nožev. Ob prizorih iz vsakdanjega življenja kmetstva in obrtništva, dvoboja vitezov na konjih, motivih smešenja moških in žensk ter motivih živali v človeških vlogah so tudi motivi čebelarjev in Martin Krpan, ki pobija Brdavsa.

Čebelnjak Janeza Koširja. Zakobiljek 12, Poljane v Poljanski dolini (foto: Miha Špiček, 2017).

Slikar Alojz Iglíčar je torej uporabil številne znane motive, ki pa jih je izvirno preoblikoval, tudi tako, da pričajo o regionalni pripa­dnosti loškemu območju. Med figurami, med katerimi so takšni, ki so ljudem v njihovem življenjskem kontekstu 19. in začetka 20. stoletja lahko predstavljali junake, so tudi v tem primeru »zvezde stalnice«: Sv. Jurij, Sv. Martin, Božjepotna Marija in Boj Martina Krpana z Brda­vsom, tri pa so upodobitve umnega čebelarja, enkrat z rojem čebel na roki, drugič sedečega v družbi s psom in tretjega, ki zre proti čebelnja­ku. Takšni so lahko za vzor vsakemu čebelarju.

Sveti Jurij. Čebelnjak Janeza Koširja. Zakobiljek 12, Poljane v Poljanski dolini (foto: Miha Špiček, 2017).

Sveti Martin, Božjepotna Marija in Boj Martina Krpana z Brdavsom. Čebelnjak Janeza Koširja. Zakobiljek 12, Poljane v Poljanski dolini (foto: Miha Špiček, 2017).

Božjepotna Marija. Čebelnjak Janeza Koširja. Zakobiljek 12, Poljane v Poljanski dolini (foto: Miha Špiček, 2017).

Boj Martina Krpana z Brdavsom. Čebelnjak Janeza Koširja. Zakobiljek 12, Poljane v Poljanski dolini (foto: Miha Špiček, 2017).

SKLEP

Poslikane panjske končnice so imele vsaj od konca 18. pa do začetka 20. stoletja pomembno vlogo v duhovnem obzorju večinskega agrarnega prebivalstva. Bile so odsev razumevanja sveta naročnikov, ki so ga slikarji skušali upoštevati. V poglobitnem so se na njih pojavljali motivi iz Svetega pisma Stare in Nove zaveze, ob njih pa še posebej množica svetih oseb, katerim so se panji izročali v simbolično varstvo; še posebej pa izbranim, kot so Božja mati Marija, Job, Sv. Florijan, Sv. Martin in Sv. Jurij. Na drugi strani so bile te slikarije enkratni vizualizirani odzivi na pojave v vsakdanjem življenju, bodisi na okoliščine pri delu, na medčloveške odnose ali na oblastnike. Določene osebe so imele še poseben pomen kot vzorniki, ki jim velja zaupati ali se nanje obračati s priprošnjo za pomoč. Mednje sodita Kralj Matjaž ter Pegam in Lambergar.

V luči identifikacije folklornih junakinj in junakov, ki se pojavljajo na čebelnjakih, postavljenih v zadnjih petnajstih letih, se na izbranih primerih pokaže, da se še vedno pojavljajo posamični svetniki, najti pa je junake, kakršen je na primer Martin Krpan, in pa zgodovinski osebnosti Petra Pavla Glavarja in Antona Janšo kot vzornika čebelarjev.

REFERENCE

- Fikfak, Jurij 2014 'Leaders and Heroes of the Nation = Junaki, vodje naroda.' *Traditiones* 43(1): 7–11.
- Makarovič, Gorazd 1991 'O vlogah in pomenih ljudske umetnosti v življenju agrarnega prebivalstva.' *Slovenski etnograf* 33–34 (1988–90): 461–79.
- Makarovič, Gorazd in Bojana Rogelj Škafar 2000 *Poslikane panjske končnice: Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja = Painted beehive panels: The collection of the Slovene Ethnographic Museum*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- Slavec Gradišnik, Ingrid 2017 'O folklornih junakih: Za uvod.' V: *O folklornih junakih: Znanstveni simpozij: Spored in knjižica povzetkov, Ljubljana, 24. februar 2017*. Ingrid Slavec Gradišnik, ur. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje. Str. 3–5.